

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу Брайловського Іллі Аркадійовича “Державно-приватне партнерство: методологія, теорія, механізми розвитку”, представлену на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки“

Актуальність теми дослідження. Корінні соціально-економічні перетворення, що націлені на створення в Україні у найближчій перспективі умов, які відповідають європейським стандартам життєдіяльності, можливі лише на основі сумісної узгодженої діяльності усіх рушійних сил суспільства, в першу чергу економічної влади держави і національного бізнесу. Це потребує теоретичного осмислення і практичного пристосування до стратегічних завдань розвитку України світового досвіду відповідно нового напрямку реалізації економічної функції держави, в тому числі державно-приватного партнерства, особливо в аспекті формування соціально орієнтованої національної економіки. Це викликає необхідність чіткого визначення теоретичних моделей і механізмів реалізації державно-приватного партнерства: національної і галузевої специфіки його використання, механізмів адаптації до вимог Євросоюзу, обґрунтування критеріїв результативності конкретних форм державно-приватного партнерства, розробки системи запобігання ризиків.

Не взираючи на посилений інтерес та вельми помітний обсяг наукової літератури з проблем державно-приватного партнерства, існує широке поле для дослідження в цій сфері. В Україні відсутня загальновизнана концепція розвитку державно-приватного партнерства, в якій було б чітко визначено його місце і роль, запропоновано стимули активізації процесу, знайдено механізми соціальної відповідальності держави і бізнесу та механізми соціального контролю над виконанням узгоджених проектів. Розуміння та прийняття цього твердження є фундаментальним для обґрунтування стратегії і тактики України у вирішенні сучасних соціально-економічних проблем. Саме тому, як відмічалось, важливим є осмислення світового досвіду формування і функціонування інститутів державно-приватного партнерства, дослідження сучасного його стану в національній економіці, вивчення цілей та принципів розвитку державно-приватних партнерств, а також форм, фінансових методів, важелів і соціально-економічних наслідків їх діяльності.

Серед основних проблем процесу формування й розвитку відносин та інститутів державно-приватного партнерства в Україні, що потребують дослідження, можна також назвати такі як: наявність суперечності інтересів сторін-партнерів ДПП і відсутність механізмів їх захисту, існування складної системи ризиків учасників проектів, непрозорість конкурсного відбору приватного партнера для їх реалізації, недосконалість законодавчої бази для створення і функціонування; нестабільність регуляторного середовища, в якому реалізовується державно-приватне партнерство. Означене вище свідчить про високу **актуальність і практичну значущість** теми дисертації І.А. Брайловського. Вона відповідає стратегії розвитку України, нагальній

потребі у впровадженні європейського рівня господарювання, формуванні соціально орієнтованої ринкової економіки.

Аналіз мети, задач, структури і методів дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування комплексу теоретичних, методологічних і практичних підходів до визначення місця й ролі державно-приватного партнерства в економічній структурі сучасного суспільства, а також розробка сучасної концепції механізму розвитку державно-приватного партнерства в Україні.

Для досягнення цієї мети автором поставлено низку **задач**, сформульованих у дисертації та авторефераті. Чітко визначено **об'єкт і предмет** дослідження, що обумовило необхідну логічну послідовність викладення матеріалу та обґрунтування авторських пропозицій.

Для вирішення поставлених задач у роботі використано сукупність загальнонаукових методів дослідження (метод аналізу і синтезу, метод абстракції; комплексний, системний, структурно-функціональний, синергетичний підходи), що дозволило виявити сутнісні характеристики процесів, які досліджувались, форми їхнього прояву, виділити властиві їм протиріччя і визначити тенденції подальшого розвитку. Використано методи логічного, порівняльного і статистичного аналізу, угруповань, метод моделювання тощо.

Аналіз проблем державно-приватного партнерства базується на фундаментальних положеннях економічної теорії, працях провідних вчених в цій галузі, аналітичних звітах державних інститутів та міжнародних фінансових організацій, законодавчих і нормативно-правових документах з регулювання партнерських відносин, що у сукупності з використанням системи наукових методів забезпечило реалізацію концептуальної цілісності дисертаційної роботи.

Структура дисертації відбиває логіку дослідження. Побудований за нею зміст дисертації комплексно висвітлює її проблеми – від обґрунтування теоретико-методологічних засад формування і розвитку відносин та інститутів державно-приватного партнерства до розробки прикладних положень щодо ефективного функціонування державно-приватного сектору України.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Чіткість визначення предмету, об'єкту і методів дослідження, використання широкої інформаційної бази обумовили високий ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і наукову новизну. Наукові положення, висновки та рекомендації дисертації, що винесені на захист, є обґрунтованими. Вони базуються на поглибленому вивченні та узагальненні значного обсягу наукових джерел (більше чотирьохсот найменувань), що стосуються кола проблем, пов'язаних з теорією і практикою функціонування відносин державно-приватного партнерства.

Аналіз змісту дисертації показує, що автор доволі досконально здійснив роботу по дослідженню теорії та практики використання інституціональних

інструментів розвитку державно-приватного партнерства. Результати її сприятимуть підвищенню інвестиційної спроможності української економіки, процесу її зростання як основи підвищення добробуту громадян, впровадженню соціально спрямованої економічної політики.

Наукові здобутки дисертанта наступні.

1. Здійснено розгорнутий теоретико-методологічний аналіз державно-приватного партнерства. Проаналізовано і розвинуто методологію дослідження відносин державно-приватного партнерства, визначено загальні передумови (с. 19, 22, 27; 101-170) та особливості формування і розвитку інституту ДПП в національній економіці (165-167; 173-231), виокремлено головні причини, переваги та суперечності цього процесу; зроблено висновок щодо причинно-наслідкового зв'язку між формуванням моделей державно-приватного партнерства та рівнем розвитку економіки.

На основі дослідження методології розвитку системи відносин ДПП, а також існуючих моделей і механізмів реалізації проектів ДПП запропоновано концепцію механізму розвитку державно-приватного партнерства в Україні (с. 254-257, рис. 3.12).

2. Розкрито генезис відносин державно-приватного партнерства, проведено аналіз та систематизацію його ранніх форм. В роботі показано, що практично з моменту свого інституційного оформлення держава почала вступати у певні відносини з приватним сектором економіки, який на різних етапах розвитку мав різні форми (с. 18). Автором обґрунтовано тезу, що діалектика відносин між суспільним і приватним секторами економіки є основою логіко-історичного становлення і розвитку державно-приватного партнерства. Саме в міру розвитку цих відносин виникали відповідні форми державно-приватного партнерства (с. 19). Ранні форми дисертант кваліфікує як протоформи (первинні зразки) ДПП, серед яких докладно розкриваються сутність та економічний зміст відкупів (с. 19-23), каперства (с. 23-28), найманства (с. 27-32), перших приватних корпорацій (с. 32-40) та перших концесій (с. 40-43). Наведено конкретні приклади їх функціонування в різних країнах світу.

На підґрунті аналізу історії співпраці держави і приватних підприємців доведено, що на ранніх етапах суспільства практично усі моделі такого співробітництва визначалися двома головними чинниками: інтереси сторін та нерозвиненість держави та її інститутів (с. 43).

3. Систематизація існуючих теоретичних підходів і методів аналізу взаємодії суспільного (державного) і приватного секторів економіки за трьома критеріями: еволюційно-генетичним, структурно-морфологічним і функціональним (с. 47-74).

Помітним вкладом в теорію державно-приватного партнерства є обґрунтування її діалектичної єдності з практикою суспільного розвитку і основними течіями економічної думки: меркантилістами і фізіократами, у концепціях яких містяться ідеї державного впливу на розвиток підприємництва (с. 47-49); поглядами засновників класичного економічного лібералізму А.Сміта, Дж. Локка, (с. 50-51); господарського лібералізму Дж.-

Ст. Мілля (51-52); історичної школи політичної економії – Ф.Ліста (с.52-53); неокласичного напрямку економічної теорії А.Маршалла (с. 53-54); практикою співпраці держави з приватним бізнесом в середині XIX століття в США, що сприяло виникненню інституціональної концепції державного впливу на економіку (с. 54), а також теорії і практики кейнсіанства (с. 55); концепцією «змішаної економіки» (с. 56-58), низкою сучасних економічних теорій, таких як теорії суспільних благ, агентської теорії, теорії трансакційних витрат, теорії неповних контрактів тощо (с. 58-69). Дисертант приходять до висновку, що лише в другій половині XX ст. з'явилися перші наукові концепції, що стосуються особливо практики співпраці держави і бізнесу, які заклали теоретичні основи державно-приватного партнерства. На сучасному етапі головною методологічною основою аналізу сутності, економічного змісту, механізмів і протиріч розвитку державно-приватного партнерства є теорія сумісно-розділених відносин. Підтвердженням розвитку сумісно-розділених відносин автор справедливо вважає наявність різноманітних сучасних інституціональних форм і моделей державно-приватного партнерства, які саме і будуються на об'єднанні ресурсної бази для виконання головним чином великих інфраструктурних проектів. Розширення і поглиблення співпраці держави з приватним капіталом стало визначальною тенденцією XX – початку XXI століття як у виробничій сфері, так і в інфраструктурі (с. 70-71).

4. Внеском у економічну теорію є систематизація дисертантом існуючих підходів до визначення сутності та економічного змісту категорії «державно-приватне партнерство». Досліджено різні її варіанти що використовуються як синоніми державно-приватного партнерства, зокрема приватно-державне партнерство, державно-приватне партнерство, муніципально-приватне партнерство, приватно-суспільне партнерство, публічно-приватне партнерство, суспільно-приватне партнерство тощо. Досліджено їх інституціональні, організаційні та фінансові складові (с. 78-79). Зроблено висновок про певний діалектичний зв'язок цих формулювань, які розкривають сутність державно-приватного партнерства (с. 74-76). В той же час на основі систематизації різних підходів до визначення сутності державно-приватного партнерства, автором виявлено три головні напрямки підходів до даної категорії: організаційно-правовий, функціонально-фінансовий і мікроекономічний (с. 82-84). За такими критеріями систематизовано і класифіковано дефініції державно-приватного партнерства (с. 83-84, табл. 1.1). Це дозволило дисертанту надати аргументоване авторське визначення економічної категорії «державно-приватне партнерство», показати його відмінність від існуючих визначень (с. 92-93).

5. Виявлення і систематизація дисертантом особливостей державно-приватного партнерства в країнах з різним рівнем розвитку, за регіонами світу і секторами економіки є не тільки внеском в теорію державно-приватного партнерства, але й має несумнівне практичне значення для країн з неусталеною економікою. Визначено особливості діяльності державно-приватного партнерства у високорозвинених країнах світу (с. 102-118) та в

країнах, що розвиваються (с.118-153). В країнах з трансформаційною економікою, визначає дисертант, в умовах становлення ринкового середовища, обмеження ресурсного і інституціонального забезпечення процесу діяльність державно-приватного партнерства зосереджується на інвестуванні інфраструктурних, енергетичних, телекомунікаційних проектів (с.153-170).

6. Напрацювання дисертанта щодо дослідження чинних моделей державно-приватного партнерства. Визначено чинники, що впливають на розвиток державно-приватного партнерства (географічні умови, політична ситуація, ступінь розвиненості ринку позикового капіталу інші), що обумовлює різноманітність форм і моделей ДПП (с.191).

Дослідження існуючих схем і типової структури проектів державно-приватного партнерства дозволило дисертанту обґрунтувати свій авторський погляд на механізм формування і реалізації проектів державно-приватного партнерства в частині об'єднання активів держави з інвестиційними, управлінськими, мотиваційними та іншими ресурсами приватного сектора і запропонувати уніфіковану структуру проекту ДПП (с.197).

Підходи до класифікації моделей державно-приватного партнерства за такими критеріями, як право власності, відповідальність за інвестиції, розподіл ризиків, термін дії контракту доповнено вельми актуальним критерієм відповідальності приватного сектора. Виділено контракти постачання і управління, проекти під ключ, оренда, концесії, приватна власність на активи (с. 209-210). Розкрито особливості моделей державно-приватного партнерства, визначено їх переваги і недоліки (с. 211-224).

7. Ретельне дослідження ризиків проектів державно-приватного партнерства, що також слід розцінити як суттєвий внесок дисертанта у розвиток економічної теорії. Систематизовано теоретичні підходи до визначення ризиків (с.261-263). Теорію ризиків доповнено: врахуванням впливу інституціональних чинників (корупція, нераціональне витрачання коштів при здійсненні державних закупівель, низький рівень менеджменту); використанням методів їх якісної і кількісної оцінки; обґрунтуванням необхідності підтримки пропорційності зв'язку між розміром ризику і очікуваним економічним ефектом (с. 264, 266, 273-274; 289; 313).

Розроблено концепцію управління бізнес-ризиками ДПП, яка містить: визначення сутності і класифікацію ризиків державно-приватного партнерства за політичними, економічними, соціокультурними, технологічними критеріями (с. 290-299; 307); визначення ключових факторів ризиків: імовірність їх виникнення і ступінь їх наслідків; виявлення методів, прийомів і принципів розподілу ризиків, які необхідно використовувати при прийнятті та реалізації рішень в умовах ризику; пропозиції щодо системи управління ризиками з метою їх елімінації (с. 266-270; 272-274).

Виявлено спрямованість управління та виділено п'ять етапів циклу управління ризиками: аналіз макро- і мікросередовища, вибір ознак класифікації ризиків, якісна і кількісна оцінка ризиків, вибір і обґрунтування методів управління ризиками; моніторинг ризиків (с. 270, 273-275). В

запропонованій концепції управління ризиками інструментом для аналізу можливостей виникнення і наслідків ризиків, визначення заходів з їх послаблення слугує матриця ризиків (с. 275-279). Реалізація означеної концепції сприятиме вибору ефективної моделі уникнення ризиків.

8. Визначення сучасних особливостей розвитку державно-приватного партнерства в Україні, що містить не тільки наукову новизну, а й викликає значний практичний інтерес. Дисертант обгрунтовано виділяє такі особливості: нерівномірність кількості проектів і обсягів інвестицій за роками та регіонами (с.330); некоректність державної звітності про хід реалізації проектів державно-приватного партнерства; домінування таких форм відносин державно-приватного партнерства, як передавання активів та проекти «під ключ» над концесіями та угодами управління і експлуатації (с.334); недосконалості законодавства в сфері державно-приватного партнерства (с.337); нестійкість фінансового партнерства влади і бізнесу внаслідок дефіциту довіри між ними (с.340) тощо. Виявлення особливостей державно-приватного партнерства в Україні, інтересів сторін-учасників, позитивних та негативних чинників чинників (с. 370-371), слугує дисертанту підґрунтям для визначення державної стратегії і механізму розвитку державно-приватного партнерства в країні (с.359-386).

9. Обґрунтування перспективних напрямів розвитку державно-приватного партнерства в Україні, що дисертант пов'язує як з підвищенням привабливості проектів, з удосконаленням процедур їх підготовки і реалізації, розвитком інноваційної інфраструктури країни, так і з впровадженням нових механізмів державно-приватного партнерства, які є не тільки бізнес-привабливими, але й соціально-значимими. (с.371-377), що відповідає стратегічному курсу побудови соціально орієнтованої економіки

Наукові результати дослідження ґрунтуються на міцній інформаційній базі, якою є законодавчі та нормативні документи Верховної Ради України і Кабінету Міністрів України, офіційних даних Державної служби статистики України, Фонду держмайна України, аналітичній інформації провідних світових та національних установ, звітних даних міністерств, відомств, підприємств, наукових працях провідних вчених тощо.

Результати свідчать, що в дисертації вирішено важливу наукову та практично значущу для економічної науки і економіки країни проблему розробки сучасної методології формування і розвитку державно-приватного партнерства та механізму його реалізації в Україні.

Стиль викладення дисертації та автореферату. Матеріал дисертаційної роботи викладено ясною, зрозумілою мовою, що відповідає науковому стилю. Таблиці, діаграми, схеми поглиблюють зміст теоретичних положень детальним описом моделей, механізмів і методів їх реалізації.

Автореферат у повній мірі відбиває зміст дисертації, її наукові результати, висновки.

Оцінка публікацій. Результати дисертаційної роботи викладено у 50 публікаціях. З них 2 монографії, у тому числі одна – індивідуальна; 26 статей у фахових наукових виданнях, з них 4 статті у наукових періодичних

виданнях інших держав з напряду, у якому п проведено дисертаційне дослідження, та прирівняних до них вітчизняних наукових періодичних фахових виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз; 3 статті в інших виданнях.

За результатами дослідження автором було зроблено доповіді на 19 наукових конференціях та науково-практичних семінарах різних рівнів, що підтверджено публікаціями у відповідних збірках матеріалів.

Кількість наукових статей та їх обсяг відповідає вимогам щодо публікації основного змісту та наукових результатів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук.

Наукове значення роботи полягає в одержаних в дисертації нових теоретичних положеннях, що суттєво розвивають економічну теорію стосовно економічної функції держави, доповнюють методологію економічного моделювання за допомогою яких вирішується проблема функціонування й розвитку інститутів і відносин державно-приватного партнерства в Україні.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості використання основних теоретико-методологічних і прикладних розробок у практичній діяльності. Основні теоретичні положення дисертаційної роботи пройшли практичну перевірку у державних органах влади та на підприємствах як фінансового, так і реального сектору економіки, що підтверджено відповідними довідками.

Наукові результати дисертаційної роботи використовуються в навчальному процесі для методичного забезпечення та викладання навчальних дисциплін “Економічна теорія”, “Макроекономіка”, “Мікроекономіка”, “Інституціональна економіка”, “Основи підприємницької діяльності”, обліково-фінансового факультету Донецького національного університету.

Розробки і пропозиції дисертанта є значущими для науки і практики, оскільки визначають методологічне підґрунтя активізації державно-приватного підприємництва і здатні стимулювати позитивні зрушення в економіці України.

Дисертація Брайловського І.А. є завершеним самостійним дослідженням актуальної економічної проблеми. Робота містить всі необхідні елементи наукового аналізу, є результатом дослідження, що сприятиме удосконаленню механізму розвитку системи відносин та інститутів державно-приватного партнерства і як наслідок – підвищенню економічного та соціального стану національної економіки і добробуту громадян країни.

Поряд з означеною вище високою оцінкою дисертаційного дослідження слід висловити на деякі зауваження.

1. Дисертант справедливо вказує на те, що наукова парадигма категорії державно-приватного партнерства знаходиться на стадії становлення. Дійсно, ще навіть не досягнуто чіткого розуміння конкретних форм функціонування ДПП, дискусійним серед фахівців є розмежування цих організаційних форм від інших форм взаємодії держави і приватного сектору.

Теоретичний розділ дисертації значно виграв, якби дисертант у сконцентрованому виді чітко представив, які форми, на його думку, належать до форм ДПП, а які до інших форм взаємодії. Визначення, що форми ДПП знаходяться між державним замовленням і приватизацією, що міститься в дисертації є доволі загальним.

2. Суттєвою ознакою державно-приватного партнерства є реалізація інтересів сторін, що неодноразово відмічається в тексті дисертації і наголошується у авторському визначенні категорії. Доцільним було більше уваги приділити цьому аспекту ДПП, системно і також сконцентровано представити усю сукупність інтересів партнерів (не тільки держави – рис. 1.4) , їх різноманітність, єдність і протиріччя.

3. Авторське визначення змісту категорії державно-приватного партнерства безсумнівно збагачує існуючі уявлення щодо цієї важливої форми взаємодії держави і приватного сектору. Однак в ньому відсутній, як у багатьох інших формулюваннях, важливий, на мою думку, елемент – відносини власності. Вони значно відрізняють діяльність ДПП від інших форм зазначеної сумісної діяльності.

4. Автор дисертації справедливо акцентує увагу на необхідності системного теоретичного дослідження методології та механізмів розвитку відносин і інститутів державно-приватного партнерства у форматі соціальної держави. Соціальний ракурс державно-приватного партнерства простежується протягом усього дослідження. Проте в процесі аналізу цільових орієнтирів суб'єктів ДПП інтереси сторін розмежовуються, наголошується насамперед на економічних інтересах розподілу і привласнення прибутків та інших вигід від реалізації проектів (с.175-176). Невизначеним залишається спільний соціальний інтерес суб'єктів державно-приватного партнерства. Не запропоновано також чітких рекомендацій щодо механізмів соціальної відповідальності держави і бізнесу, соціального контролю за виконанням проектів ДПП.

5. Змістовною частиною дисертації є дослідження світового досвіду державно-приватного партнерства (розділ 2), а також досвіду України (п.5.1), що здійснено на підґрунті використання широкого статистичного матеріалу. Це надало можливості виявити і чітко сформулювати особливості і тенденції розвитку ДПП в українській економіці (165-167; 173-231). На наш погляд, доцільно було, спираючись саме на ці особливості, чітко визначити відмінності механізму державно-приватного партнерства в Україні від відповідних механізмів в інших, насамперед розвинутих країнах.

6. В дисертації йдеться про те, що механізм державно-приватного партнерства більш зацікавлює інвесторів і, на думку автора, більш доцільний для держави у порівнянні з традиційними державними закупівлями (с.177-179). Ця теза недостатньо аргументована автором дисертації, бо не розглянуто особливості механізму ДПП відносно механізму традиційних

державних закупівель, їх недоліки і переваги, не визначено критерії ефективності. Тільки на такому підґрунті можна зробити обґрунтований висновок щодо більшої зацікавленості інвесторів в механізмах ДПП і більшої їх доцільності для держави.

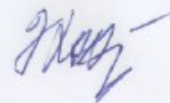
7 У позитивній частині відгуку наголошувалося, що суттєвим внеском дисертанта у розвиток економічної теорії є ретельний аналіз ризиків проектів державно-приватного партнерства, доповнення теорії ризиків врахуванням впливу інституціональних чинників, серед яких вказані корупція, нераціональне витрачання коштів при здійсненні державних закупівель, низький рівень менеджменту. Однак вплив корупції та тіньової економіки на ДПП слід було дослідити більш ретельно. З одного боку це поширило би дослідження соціальних аспектів державно-приватного партнерства, а з іншого — побило аналіз механізмів розв'язання суперечностей ДПП.

8. В дисертації мають місце деякі повтори. Особливо це стосується аналізу сутності ДПП (с. 92-93; 174-176), інтересів і потенційних вигід використання форми державно-приватного партнерства (с. 86-87; 175-176; 180-181; 187-188); загальних передумов та чинників розвитку і чинників гальмування державно-приватного партнерства (с. 90, 101, 181).

Наведені зауваження не знижують загальну високу оцінку виконаного дисертаційного дослідження .

Загальний висновок: Дисертація “Державно-приватне партнерство: методологія, теорія, механізми розвитку”, виконана на високому науковому та професійному рівні, є завершеною науковою роботою, що відповідає сучасним державним вимогам, зокрема п. 11, 12, 14, 15, 16 чинного “Положення про порядок присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника”. Автор дисертації **Брайловський Ілля Аркадійович** проявив високий рівень знань з економічної теорії і зокрема з предмету дослідження: теорії, методології та практики розвитку відносин державно-приватного партнерства — і заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки.

Офіційний опонент
доктор економічних наук, професор,
Заслужений працівник освіти України

М. П. Хохлов